

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola

Nagy Krisztina

A médiaműveltség médiapolitikai jelentősége és szabályozási keretei

A doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Polyák Gábor PhD
habilitált egyetemi docens

Pécs
2017

I. Bevezető gondolatok

A digitális technológia hatására az infokommunikációs környezet gyökeres átalakulása fókuszba helyezi a médiaműveltség fejlesztésének kérdését. A médiaműveltség a digitális kor műveltsége: nélkülözhetetlen az információs környezetben való eligazodáshoz, a digitális kommunikációban való aktív részvételhez, a médiakörnyezetben rejlő kockázatok és veszélyek elkerüléséhez. Noha a digitális világ kialakulásakor, a 2000-es évek elején a médiaműveltség fejlesztése komoly lendületet kapott azzal, hogy számos országban megjelent a médiaszabályozásban és az oktatási rendszerben, később, jelentősége ellenére nem tudott megfelelő hangsúllyal megjeleni a közpolitikai gondolkodásban. Az elmúlt tíz-tizenöt évben nagyrészt elmaradt az a szisztematikus építkezés, amely a digitális médiakörnyezet változásához igazította volna a médiakörnyezet értő, felelős, tudatos használatához szükséges ismeretek, képességek megszerzését. Elmaradt a médiaműveltség fejlesztéséhez kapcsolódó állami szerepvállalás újraértelmezése, az állami feladatok hozzáigazítása a megváltozott kommunikációs és médiakörnyezethez.

Az elmúlt években készült kutatások európai szintű jelenségként írják le a médiaműveltség fejlesztését célzó átfogó koncepciók hiányát. Általános jelenség, hogy az érintett területek, mint az audiovizuális politika, a gyermek- és ifjúságvédelem, a kultúrpolitika, a foglalkoztatáspolitikai politika, és a digitális politika irányából megfogalmazott kockázatok és igények nem tudtak megfelelően kapcsolódni az oktatáspolitikai kihívásokhoz, a politikák konvergenciája ezen a területen nem valósult meg. Hiába szorgalmazta ezt számos európai dokumentum, a médiaműveltség fejlesztéséhez kapcsolódó állami szerepvállalás újragondolása, a fejlesztés hatékony intézményesítése még a médiaműveltség fejlesztése területén komoly hagyományokkal rendelkező országokban sem történt meg.

A kutatás célkitűzése a médiaműveltség fejlesztéséhez kapcsolódó állami szerepvállalás alkotmányos alapjainak, területeinek és lehetséges eszközeinek feltárása volt. Egy olyan szabályozási és intézményi keret alapjainak végiggondolása, amely hozzájárulhat a médiaműveltség széles rétegeket elérő fejlesztéséhez. Mivel a médiaműveltség keresztfeladat jellege miatt sokféle területet érint, ezekből a dolgozat kiemelve egy részterületet, a médiajog területéhez szorosan kapcsolódó szabályozási megoldások feltárására, rendszerzésére, egy lehetséges megoldási mód felvázolására vállalkozott.

II. A dolgozat témájának elméleti háttere a kutatás részterületei

A kutatás során áttekintettem azokat a médiakörnyezeti jellemzőket, amelyek a XXI. századi technológiai fejlődés eredményeként alapjaiban alakították át a személyes, a közösségi, és a tömegkommunikáció világát. Bemutattam az információs robbanás okozta minőségi változásokat, az ezzel járó társadalmi konfliktusokat, kockázatokat. Megvizsgáltam a médiaműveltség fogalmának alakulását, fejlődését, és feltártam a különböző megközelítések, fogalmi rendszerek különbségeit, az ebből következő eltérő társadalmi elvárásokat. Kifejtettem, hogy a médiaműveltség fogalomrendszere miért lehet kiindulópont az új információs környezet teremtése társadalmi valóság megragadására, a lehetséges konfliktusok kezelésére.

A kutatás részeként empirikus kérdőíves kutatást végeztem pedagógusok, médiatanárok körében. Az iskolai oktatás, a pedagógusok egyértelműen kulcsszereplői a mai médiakörnyezetből fakadó, a gyerekeket és a fiatalokat elérő társadalmi kockázatok kezelésének. Ez az a csoport, amely jól definiálhatóan érdemben tudja alakítani a közeljövő társadalmi folyamatait. Természetesen a dolgozat más fontos, érdekelt szereplőket is azonosít, sőt az állami szerepvállalás körvonalazása kapcsán hangsúlyosabban foglalkozik a közigazgatással, illetve a médiapiaci szereplők körével, mégis a pedagógusok szerepének, attitűdjeinek megismerése kell, hogy kiindulópontja legyen a médiaműveltség fejlesztésének. Ehhez kapcsolódóan sztenderd kérdőíves adatgyűjtéssel arra kerestem választ, hogyan gondolkodnak a pedagógusok a médiaszabadságról, a média működési mechanizmusairól, illetve a média és az iskolai oktatás viszonyáról. Nem a lehetséges médiaműveltség tantárgy tartalma és módszerei álltak a kutatás középpontjában, hanem az az alapvető viszonyulás, ahogy a pedagógusok a médiakörnyezetet, a média világát látják, illetve hogyan helyezik el saját magukat, saját szerepüket ebben a változó médiakörnyezetben. A beérkezett adatokat statisztikai elemzés módszerével értékeltem.

A médiaműveltség szabályozási és intézményi megoldásainak vizsgálata során megkerülhetetlen a kérdés alkotmányos környezetének elemzése. Az állami szerepvállalás szükségességének kimondása, formájának, és mértékének meghatározása alkotmányos igazolást igényel. A szakirodalom korábban nem, vagy csak részlegesen foglalkozott a médiaműveltség alapjogi gyökereivel. A kutatás során három alapvető emberi jog, a gyermekek jogai, a véleménynyilvánítás szabadsága és a művelődéshez való joggal összefüggésben vizsgáltam a technológiai, társadalmi változásokat. Az alapjogi kontextus teremti meg a médiaműveltség fejlesztésének jelentőségét, indokolja az állami szerepvállalás szükségességét. A kutatás során a vizsgált emberi jogok fogalmának, tartalmának kibontásával, ezeknek az új információs környezetben való megjelenésével fogalmaztam meg a médiaműveltség fejlesztésének alkotmányos kereteit.

Az állami felelősségvállalás területeinek megfogalmazása az elmúlt tizenöt évben született stratégiai dokumentumok, a különböző európai intézmények dokumentumai, szakértői anyagok, már meglévő szabályozási megoldások vizsgálatára épült. A kutatás során a

dokumentumelemzés módszerével tártam fel az általánosan megragadható közös elemeket, az állami szerepvállalás körvonalazásának elvi kiindulópontjait. A policy elemzés lehetőséget nyújtott arra, hogy láthatóvá váljon a médiaműveltség fejlesztésének lehetséges eszközrendszere, az állami szerepvállalás különböző formái, egyben a megvalósítás korlátai, nehézségei, és kockázatai is.

III. A kutatás eredményeinek összefoglalása

Az információ kora

A dolgozat első része a digitális technológia eredményeként kialakult infokommunikációs és médiakörnyezet jelenség szinten is megragadható változásait mutatja be. Három fogalom, az információs társadalom, a hálózati társadalom és a platformtársadalom meghatározásán keresztül helyezi el a médiakörnyezetben, és az emberek médiahasználatában tetten érhető változásokat.

A digitális technológia térnyerése, az információs robbanás hatására alapjaiban alakult át az elmúlt negyedszázadban a gazdasági, társadalmi, kulturális környezet. Az online és a mobil terjesztési platformok megsokszorozódása, a közösségi média által teremtett új információs csatornák az információhoz való hozzáférés, az információ terjesztése, az emberek közötti kommunikáció lényeges átalakulását eredményezte. Ebben az új társadalmi valóságban, amelyet az információs társadalom fogalmával írhatunk le, a korábbi társadalmakhoz képest a társadalom működését alapjaiban határozza meg az információ előállítása, terjedése, feldolgozása, értelmezése, tárolása, és mindezek központi szerepet játszanak az emberi kapcsolatok, közösségek életének alakulásában. Az információ mennyiségében bekövetkezett változás mellett a társadalmi viszonyok minőségi átalakulása is megfigyelhető. Az új működési rend alapja a társadalom tagjainak újszerű összekapcsoltsága, az információs technológia alapján létrejövő hálózatosodás, és az algoritmusok által vezérelt személyre szabott információáramlás. Az infokommunikációs és médiakörnyezetben meghatározóvá váltak azok az új szolgáltatások, amelyek működésük alapján irányítják, szervezik az információáramlást, mint például a keresőmotor szolgáltatások, vagy a közösségi médiafelületek. Az általuk használt algoritmusok határozzák meg az információfolyam jellemzőit, nagyon leegyszerűsítve azt, hogy kihez milyen információ, milyen tartalom jut el az interneten cirkuláló információözbönből.

A hálózati társadalomban a médiahasználat is más dimenzióban jelenik meg. Míg korábban ez jellemzően a hagyományos tömegkommunikációs eszközök használatát jelentette, az emberek tájékozódási lehetőségeit, esélyeit és gyakorlatát írta le, addig ma már nem pusztán az információhoz való hozzáférést, hanem a társadalom működésében való aktív részvételt is jelenti. Az infokommunikációs környezet átalakulásával jelentősen megváltozott a média és a kommunikáció viszonya, míg korábban a hagyományos tömegműveltség fogyasztását jelentette a médiahasználat, addig mára ezek mellett a közösségi médiaplatformok, de még az egyéni kommunikáció technikai eszközök segítségével zajló

folyamatai is a médiahasználat részeivé váltak.

A zajló változás a társadalom minden rétegét érinti, a digitális média korábban nem tapasztalt mértékben formálja a társadalmat. A technológiai fejlődés eredményeként kialakult kommunikációs környezet számtalan lehetőséget teremt az információhoz való hozzáférésre, a tanulásra, a nyilvános kommunikációban való részvételre. Az új kommunikációs környezet azonban az esélyek mellett számos kockázatot és veszélyt is magában hordoz mind az egyén, mind a társadalom szintjén. Csak néhány jelenséget említve: az információs környezetben megjelenő új kapuőrök meghatározóvá válása, az algoritmusok által uralt személyre szabott információáramlásból következő szűrőbuborék jelensége, a nyilvánosság fragmentálódása, vagy az álhírek tömeges, rendkívül gyors, határokat nem ismerő terjedése olyan jelenségek, amelyek megoldásra váró, szabályozási kérdéseket vetnek fel.

A konvergens médiatér kihívásai óhatatlanul átalakítják a kockázatkezelési, és a felelősségi viszonyokat. A felhasználó ebben az új médiakörnyezetben nagyobb szerepet kap az őt személyesen fenyegető veszélyek és kockázatok elkerülésében. Az Interneten zajló kommunikáció és médiahasználat tekintetében az állam már kevésbé képes, a szolgáltatók pedig kevésbé kényszeríthetők az egyén jogainak megfelelő tiszteletben tartására, illetve a közérdek megjelenítésére. Ez a változás új szerepbe helyezi a közönséget, médiaművelt, autonóm felhasználókat követel, egyben a médiaműveltség fejlesztése területén az állam újfajta szerepvállalását eredményezi.

A médiaműveltség

A hálózati társadalomban való tájékozódás, a társadalmi részvétel sokrétű tudást, komplex képességekészletet feltételez, amelyre ernyőfogalomként használható a médiaműveltség fogalma. A dolgozat második részében bemutattam a fogalom fejlődését a médiaműveltség megragadható rétegeit, amely alapján indokolható, hogy a médiaműveltségre, mint a digitális kor írástudására tekintsünk. A médiaműveltség a kommunikációs környezet különböző aspektusaira reagáló műveltségterületek összességéeként, egy olyan sokrétegű műveltségként (multiple literacy) írható le, amelynek szerves része a digitális, az információs és a kritikai műveltség. A médiaműveltség fogalmába tartoznak mindazon ismeretek, képességek, amelyek biztosítják az információs környezet értő, aktív, tudatos használatát, képessé teszik az egyént arra, hogy megvédje magát és környezetét a médiakörnyezetben rejlő kockázatokkal és veszélyekkel szemben, és felvértezik arra, hogy az információs- és médiakörnyezetet tanulásra, munkavégzésre, önkifejezésre, és a társadalmi életben való aktív részvételre használhassa.

A médiaműveltség fogalmának feltárásához kapcsolatosan a pedagógusok körében végzett kutatás során vizsgáltam a pedagógusok azon ismereteit, attitűdjeit, amelyek a médiaműveltség iskolai fejlesztését alapjaiban határozzák meg. A kutatás során kiemelt figyelmet kapott a pedagógusok médiaszabadsághoz való viszonya, a médiaszabadság

értékvilágukban elfoglalt helyének feltérképezése. Az eredmények azt jelzik, hogy a sajtószabadság inkább elvont értéként jelenik meg, mintsem a médiavilág mindennapi gyakorlatában gyökerező alapértékként. Hasonló eredményt mutat a médiaszabadság más alapjogok kontextusában való megjelenítése is, mivel a kutatásban szereplő, a mindennapokhoz jobban köthető alapjogok mellett a sajtószabadság a sor végére került. A médiarendszer működésének, a médiaipar piaci sajátosságainak ismerete a médiaműveltség része. E területen komoly hiányosságokat tárt fel a kutatás. A pedagógusok a médiafogyasztás piaci jellemzői terén jellemzően tévesen azonosították a fogyasztási szokásokat, így a piac egészének működését is. A pedagógusok válaszaiból egy „hagyományos médiakép” bontakozik ki: a médiát elsősorban kultúraközvetítő szerepkörben definiálják, és kevésbé jelenik meg a média piaci karaktere, kevésbé tekintenek rá úgy, mint egy gazdasági ágazatra. Miközben a médiakínálatot, az információáramlás jellemzőit alapjaiban határozzák meg a globális nagy infokommunikációs piacon működő vállalatok üzleti modelljei, a médiaipar piaci mechanizmusai. Az eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy a pedagógusképzés részeként foglalkozni kell a sajtószabadság demokratikus kultúrában betöltött szerepével, a médiarendszer alapvető működésével és funkcióival. Emellett hangsúlyosan meg kell jelennie a média piaci működéséhez, a tartalomkínálat és a piaci mechanizmusok közötti összefüggésekhez kapcsolódó ismereteknek is.

A médiaműveltség az emberi jogok kontextusában

A kutatás során vizsgáltam, hogy a médiakörnyezetben és a nyilvánosság szerkezetében bekövetkezett változások hogyan érintik az alapvető jogok érvényesülését, és a médiaműveltség fejlesztésével összefüggésben milyen új állami feladatokat fogalmaznak meg. Az alapjogi kontextus adja meg a médiaműveltség helyét és jelentőségét. A médiaműveltség fejlesztéséhez kapcsolódó állami feladatok mögött az állami szerepvállalást igazoló alkotmányos alapjogok húzódnak. Az állami feladatokat ezen a területen elsősorban a gyermekvédelmi megfontolások, a véleménynyilvánítás szabadsága, illetve a kulturális alapjogok biztosítása indokolja.

Gyermekek jogai

A gyermekek jogainak védelmét nemzetközi szinten megteremtő New-Yorki Egyezményben (1989) rögzített jogok érvényesülése a digitális korban újragondolásra szorul. Az analóg világban a médiakörnyezet káros hatásaival szemben a gyermekvédelem jellemzően a kontrollalapú megközelítésre épült: a szabályok elsősorban a hozzáférés korlátozását, a média káros hatásainak minimalizálását célozták. Ez következett a mainál átláthatóbb médiakörnyezetből, ahol a médiaszereplők tevékenységének gyermekvédelmi szempontú kontrollja könnyebben megvalósítható volt, illetve a technikai adottságok lehetővé tették a tudatos szülő/nevelő számára a gyerekek médiahasználata feletti kontrollt. A digitális médiakörnyezetben a gyermekek biztonságát veszélyeztető új kockázatokra tekintettel az eddigi megközelítés igencsak korlátozottan lehet eredményes. Felértékelődik az önvédelmi mechanizmusok erősítését célzó megerősítő, a veszélyek felismerését és kezelését segítő

ismeretek megszerzését biztosító állami felelősségvállalás, beavatkozás jelentősége.

A digitális gyermekvédelem területén születő nemzetközi dokumentumok a meglévő jogok katalógusának kibővítése helyett, a jogok digitális dimenziójának rögzítését, a meglévő jogok értelmezési keretének, érvényesítésének kibővítését tartják szükségesnek. A digitális kor a gyermekvédelem területén új szabályozási eszközöket, intézményi megoldásokat implicál, amely az állami szerepvállalás kibővítését is eredményezi. A gyermekvédelmet célzó eddigi médiajogi eszközrendszer már nem alkalmas a médiakörnyezetből fakadó kockázatok megfelelő kezelésére. Egyre nagyobb szerepet kap a gyerekek felkészítése, a veszélyek és kockázatok tudatosítása, azok elkerülését biztosító ismeretek, képességek fejlesztése. A megfelelő védelem ma már oktatás, képzés nélkül nem képzelhető el. A digitális gyermekvédelem eszközrendszerének hangsúlyos része a lehető legkorábban – már óvodáskorban – elkezdődő, a médiaműveltséget segítő képzés, amely nem pusztán a gyerekeket célozza, hanem az őket nevelő szülők, pedagógusok képzése, tudatosítása is szükséges a megfelelő védelem biztosításához.

A gyermeki jogok digitális dimenziója megalapozza a médiaműveltség fejlesztésével összefüggésben az állami szerepvállalást, a jogok érvényesülését biztosító szabályozási és intézményi megoldás megalkotását. Olyan szabályozási keretrendszer lefektetésére van szükség, amely képes biztosítani a gyermekek számára a digitális környezethez való hozzáférést, az online terek biztonságos használatát, és a digitális környezet használatával járó előnyök kiaknázását. Állami feladatként azonosítható a nevelési-oktatási intézményrendszeren belül a médiaműveltség megfelelő fejlesztése. A korábbiakban a médiakörnyezet tudatos használatának megtanítása, a benne rejlő lehetőségek kiaknázása nagyrészt a családi környezetre hárult. Az oktatási rendszer alig, vagy csak kevésbé biztosított megfelelő fejlesztést, képzést az értő, kreatív, felelős médiahasználat kialakítását célozva. A digitális korban a kommunikációs környezet, illetve a gyerekek, és a fiatalok eszközhasználatának változása, illetve a digitális generációs szakadék miatt a szülők kevésbé képesek betölteni a korábbi szerepüket a médianevelés területén. A gyerekek oktatása, fejlesztése mellett az állami szerepvállalásnak része a felnőtt társadalom megfelelő felkészítése, olyan társadalmi környezet kialakulásának segítése, amelyben a gyerekek megfelelő segítséget kapnak az online terekkel kibővült világban a veszélyek elkerüléséhez, illetve jogaik érvényesítéséhez.

Véleménynyilvánítás szabadsága

A digitális médiakörnyezet alapjaiban alakította át az emberek tájékozódási és kommunikációs lehetőségeit. Rendkívüli módon bővült az a kommunikációs tér, amely az önkifejezés, a véleményalkotás, a társadalmi párbeszéd és egyben a demokratikus akaratképzési folyamatok színtereként is működik.

A véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos megközelítése többféle állami beavatkozást, lehetséges szerepvállalást körvonalaz. Egyfelől az egyéni szabadság

tiszteletben tartása mentén az állami beavatkozástól mentes szabad szólás lehetőségének biztosítását, másfelől e szabadságjog részvételi jellegére építve a sokszínű tájékozódás lehetőségét biztosító aktív állami szerepvállalást.

A digitális technológia átformálta a társadalmi nyilvánosság struktúráját: míg az analóg világban jellemzően a hagyományos tömegműkök voltak a nyilvánosság központi, meghatározó szereplői, a digitális kor nyilvánosságában egyre nagyobb szerepet kapnak a felhasználók által készített és közzétett tartalmak, a közösségi média világa és a civil újságírás. A kibertér architektúrája egy korábban nem tapasztalt információbőséget teremt, ahol a társadalmi párbeszéd új fórumai, csatornái jelennek meg, és ez a változás sokak szerint a nyilvánosság új korszakaként egyfajta demokratizálódási folyamatként is felfogható. A technika által kínált új médiakörnyezet számtalan lehetőséget kínál arra, hogy a korábban passzivitásra ítélt médiafogyasztó, aktív, a nyilvánosságot is alakító médiahasználóvá, a politikai- közéleti diskurzus aktív résztvevőjévé váljon.

Ugyanakkor a digitális kommunikációban megjelenő információbőség nem eredményezi automatikusan a közéleti tartalmak iránti érdeklődés növekedését, illetve a széles körű tájékozottságot. Az információbőség egy ponton túl információs túladagolásként is hathat, amely fogyasztói oldalon fásultságot, az aktív részvételtől való elfordulást eredményezhet. Az információs bőséghez igazodó megfelelő készségek és ismeretek hiánya ellehetetleníti a technológia által kínált digitális kommunikációban való érdemi, aktív részvételt és könnyen kiszélesítheti az aktív résztvevők és a kommunikációból kimaradók közötti szakadékot.

Az Internet ugyan valóban átalakította a tömegműkö korábbi hatalmi struktúráját, de ezzel együtt a kirekesztés új formáit, és új hatalmi hierarchiát is kialakított. Az információ robbanásszerű növekedése új szolgáltatások megjelenését eredményezte, olyan új szolgáltatók léptek színre, mint a keresőmotorok (pl. Google, Bing, Yahoo), vagy egyéb, az információáramlást terelő forgalomirányítók (pl. Facebook, MySpace, Twitter). Ezek a platformok az információáramlásban új kapuőrként jelennek meg, és működésük a sokszínű tartalomfogyasztásra is kockázatot jelenthet.

A platformok működése az algoritmusok által irányított személyre szabott információáramlásra alapul. Ami elősegíti, hogy az emberek a saját előítéleteik, és előzetes meggyőződéseiknek megfelelő, a meglévő világvéüket megerősítő információkat érzék el. A digitális médiakörnyezet tehát ráerősít arra a már korábban is megfigyelt befogadói attitűdre, hogy az emberek hajlamosak a nekik tetsző, véleményükkel egyező álláspontokat, információkat előnyben részesíteni, és a világvéükhöz nem illeszkedő információkról nem tudomást venni. Ez a szelekciós mechanizmus érvényesül az online működés egészére, tehát a közéleti-politikai információk áramlására is. A „szűrőbuboréknak” nevezett jelenség hozzájárul a fragmentált nyilvánosság kialakulásához, amely hosszú távon megnehezíti a valódi társadalmi vitát, a diszkurzív nyilvánosság működését.

A véleménynyilvánítás alapja a sokszínű tájékozódás lehetősége. A médiapluralizmust

biztosító szabályozási eszközrendszer eddig jellemzően a kínálati oldalra fókuszált, a médiakínálat sokszínűségét biztosító szabályokra épült. Ezzel szemben a mai médiakörnyezetben a médiapluralizmus nem pusztán a kínálati oldal kérdése, hanem egyre nagyobb jelentősége van a befogadói oldalnak, azaz a médiahasználat sokszínűségének. Az új információs környezet értékelésénél a hangsúly nem az információs bőség megítélésén van, hiszen soha nem látott mennyiségű, sokszínű információ érhető el. Felértékelődik viszont a sokszínű tájékozódás megítélése. A médiahasználat sokkal inkább individualizált, a sokszínűség az egyén tudatosságán, felkészültségén, kompetenciáin múlik. Az egyéni ismeretek, képességek, attitűdök alapjaiban határozzák meg a médiahasználat, és tájékozódás sokszínűségét, illetve a nyilvános kommunikációban való részvétel lehetőségét.

A véleménynyilvánítás szabadságához kapcsolódó aktív állami szerepvállalás, a sokszínű tájékozódás lehetőségének biztosítása új állami beavatkozási eszközt követel. Korábban az állam részben a médiakínálat sokszínűségét célzó szabályozási eszközökkel, részben a tartalomra vonatkozó követelmények megfogalmazásával és tiltásokkal biztosította az alapjog érvényesülését. Míg az állami beavatkozás célja nem változik, az továbbra is a sokszínűség, a plurális információhoz való hozzáférés biztosítása, addig az eszközrendszer változást igényel: megjelenik a sokszínű médiahasználatához kapcsolódó attitűdök, ismeretek, képességek fejlesztését biztosító eszközrendszer. Az információbőség és a fragmentált tartalom világában a demokratikus nyilvánosság megfelelő működésének alapfeltételévé válik az információs környezet értő, tudatos, kritikus használata.

Művelődéshez való jog

A médiaműveltség megszerzéséhez kapcsolódó állami szerepvállalás alapjogi összefüggései, az államot terhelő feladatok tartalma és terjedelme a művelődéshez való jog felől is megközelíthető. A tanulás az ember nembeli lényege, önmegvalósításának, személyisége kibontakoztatásának, a társadalomban való működésének alapfeltétele, amely alapjogi megközelítésben a művelődéshez való jog formájában jelenik meg a nemzetközi dokumentumokban és az egyes államok alkotmányaiban. Az oktatáshoz való jog mellett magában foglalja a kulturális életben való részvételt, illetve a kultúra és a tudomány vívmányaiban való részesedést is. A művelődéshez való jog kulcsjognak tekinthető, amely számos más alapjog érvényesülését teszi lehetővé. Kiemelt jelentősége van a demokratikus jogállam működésében, mivel megfelelő ismeretek, műveltség nélkül a polgárok nem képesek jogaik gyakorlására, kötelezettségeik teljesítésére, a társadalomban való aktív részvételre.

A művelődéshez való jogból következő állami feladat tartalma koronként változik annak megfelelően, hogy az adott korban milyen tudásátadásra, műveltségre van szükség az egyéni fejlődés, személyes boldogulás, a társadalmi munkamegosztásban való részvételhez. A művelődéshez való jog gyakorlása a tudásalapú hálózati társadalomban csak egy olyan iskolarendszerben valósulhat meg, amely felkészít az online terekkel kibővült társadalmi környezetben való eligazodásra, olyan ismereteket ad át, olyan képességeket fejleszt,

amelyek segítik a felnövekvő generációkat az új információs környezet hatékony használatában, a tudásalapú társadalomban való aktív részvételben.

Az egész életen át tartó tanulás koncepciójában a médiaműveltség kulcskompetenciaként jelenik meg. Olyan alapkészség, amely a megváltozott információs környezetben a munkaerő piacon és a társadalmi közéletben való sikeres részvétel előfeltétele. A médiaműveltség fejlesztése nem korlátozódhat pusztán a gyerekekre és a fiatalokra, hanem a társadalom egészét kell céloznia.

Az infokommunikációs környezet és a médiaviszonyok bemutatott változása a művelődéshez való jogból fakadó állami szerepvállalást jelöl ki. Az esélyegyenlőség és a társadalmi részvételhez szükséges feltételek biztosítása érdekében az államok feladata olyan formális, és non-formális képzési, intézményi megoldások kialakítása, amelyek lehetőség szerint minden egyén számára biztosítják, hogy megszerezhesse az információs környezetben való eligazodáshoz és az aktív, felelős részvételhez szükséges ismereteket és készségeket.

A médiaműveltség fejlesztésének koncepcionális kiindulópontjai

Az alapjogi elemzés igazolja a médiaműveltség fejlesztésével összefüggésben az állami szerepvállalás szükségességét, egyben az eddigi megközelítésmód, illetve a feladat teljesítéséhez szükséges eszközök újragondolását, kiegészítését. Az Európai Unió különböző intézményei által kiadott dokumentumok számos területen fogalmaznak meg a médiaműveltség fejlesztésével kapcsolatos állami feladatokat. A tagállamok ezirányú tevékenységének ösztönzése megjelenik többek között az audiovizuális, kreatív ágazat versenyképességéhez, a gyermekvédelemhez, az ifjúságpolitikához, az oktatáshoz kapcsolódóan. A médiaműveltség széleskörű jelenléte ellenére nem született olyan európai dokumentum, amely egységében szemlélné a fejlesztéssel kapcsolatos lehetőségeket, elvárásokat. Ugyanakkor az európai dokumentumok bemutatják azokat a részterületeket, amelyek egy lehetséges összehangolt állami szerepvállalás egyes elemei lehetnek.

Áttekintve az e témakörben született dokumentumokat rögzíthetők azok a közös elemek, amelyek az állami szerepvállalás koncepcionális kiindulópontjaként szolgálnak.

A médiaműveltség fejlesztése sokféle terület és sokféle szereplő összehangolt tevékenysége útján valósítható meg, ezért keresztmetszet feladatnak tekinthető. Hangsúlyos az oktatási rendszer, annak formális és non-formális formája, a gyermekvédelem intézményei, a média- és technológiai ipar, a kultúra egyéb területei, és az akadémiai szféra. Az állami és önkormányzati szervek mellett meghatározó szereplőként jelennek meg már ma is a civil szervezetek illetve az iparági szereplők, ami azt jelzi, hogy a médiaműveltség fejlesztése nem pusztán az állami szerepvállaláson múlik. Bár az egyéb érdekelt szereplők bekapcsolásában az államnak fontos szerepe van.

A keresztmetszet jelleg miatt a médiaműveltség fejlesztésének feladatai között kiemelt szerepet kap a szereplők közötti koordináció, a feladatok összehangolásának irányítása, és

felügyelete. A folyamatban érvényesülnie kell a governance szemléletnek, ami azt jelenti, hogy a döntések az érdekelt állami és nem állami szereplőket tömörítő közpolitikai hálózatban születnek meg. A médiaműveltség fejlesztésében megjelenő governance szemlélet lehetőséget biztosít valamennyi érdekelt szereplő megjelenésére, érdekeinek érvényesítésére.

A médiaműveltség fejlesztése rendkívüli mértékben függ az adott ország demokratikus intézményrendszerétől, kulturális jellemzőitől, oktatási rendszerétől, médiakörnyezeti sajátosságaitól. A közös kiindulási pontok mellett fontos hangsúlyozni, hogy a médiaműveltség hatékony fejlesztése csak az egyes országok sajátosságainak figyelembevételével valósulhat meg.

Az állami felelősségvállalás területei

A kutatás során feldolgozott szakértői anyagok, a szerteágazó policy irodalom és az európai joganyag, és soft law dokumentumok alapján körvonalazhatók az állami szerepvállalás lehetséges területei.

- az oktatási-képzési rendszer fejlesztése
- a kutatási, tudományos háttér megteremtése
- a médiaműveltség szintjének mérése
- a médiakörnyezet fejlesztése
- a koordinációt biztosító intézményrendszer kialakítása
- a fejlesztéshez szükséges források allokációja

Az állami szerepvállalás fenti leírása a fejlesztési célok, feladatok felől közelít, egy-egy terület olykor ágazatokon átívelő megoldást, többféle szereplői kört is érinthet.

Oktatási képzési rendszer fejlesztése

A médiaműveltség fejlesztés intézményesítésének egyik legkomplexebb feladata az fejlesztés hagyományos oktatási-, képzési rendbe való integrálása olyan módon, hogy az valóban a napi iskolai, pedagógia gyakorlat részévé váljon. A médiaműveltség fejlesztését az élethosszig tartó tanulás koncepciójának megfelelően egészen kicsi kortól az oktatási-képzési rendszer teljes vertikumába integrálni kell. Az intézményrendszer fejlesztésének célja, hogy óvodáskortól egészen a felnőttoktatási intézményrendszerig biztosítva legyen az életkori sajátosságokhoz, a valós, aktuális fejlesztési igényekhez igazodó oktatási-képzési keret. Az oktatási rendszer alakításában kiemelt szerepe van a nemzeti alaptantervnek és az óvodai nevelést szabályozó programnak, a pedagógusképzésnek és az iparági szereplőkkel való együttműködésnek. A formális oktatás mellett a non-formális oktatás intézményrendszerének fejlesztése is szükséges annak érdekében, hogy mindenkinek lehetősége legyen megszerezni az információs környezet értő, tudatos használatához szükséges ismereteket, készségeket.

Kutatás, tudományos háttér megteremtése

A kutatás területén az állami szerepvállalás célja médiaműveltség hatékony, és fenntartható fejlesztéséhez szükséges kutatási tevékenység intézményi és finanszírozási hátterének megteremtése. A médiaműveltség területe ma még rész tudományok halmaza, ami nem állt össze egységes kutatási területtel rendelkező tudományterületté. Óriási jelentősége van tehát annak, hogy létrejön-e egy olyan szervezeti bázis, amely megpróbálja ezt a sokféle és szerteágazó, eltérő módszerekre épülő, különböző érdeklődésű területet összefogni, és megfogalmazódik-e egy átfogó szemléletrendszer és módszertani háttér. Az állami szerepvállalást igénylő kutatási témakörök bő listájában helyet kap a médiafogyasztás, médiahasználat vizsgálata, a befogadás- és hatáskutatások, a médiakörnyezet, a média- és infokommunikációs piac működésének, a médiakínálati jellemzők kutatása, a médiakörnyezetben rejlő társadalmi kockázatok, veszélyek, a részvételi szakadék jellemzőinek feltárása, az érintett, veszélyeztetett társadalmi csoportok azonosítása, a médiaműveltség szintjének mérése, oktatás-módszertani kutatások, a médiaműveltség fejlesztésének hatékonyságának vizsgálata.

A médiaműveltség szintjének mérése

Az állami szerepvállalás feltételez egy olyan mérési rendszert, amely kiindulópontként szolgálhat a fejlesztéshez kapcsolódó feladatok, és az eszközrendszer kialakításához. Ez a rendszer a társadalom egészének médiaműveltségi szintjét méri, de megjelennek benne az azonosítható specifikus csoportjellemzők: a kritériumrendszer alkalmas például a hozzáférési (digitális) szakadék jelzésére a leszakadó, alacsony kompetenciával rendelkező csoportok azonosítására. A mérési rendszer segítségével az állami szerepvállalás, a fejlesztést célzó intézményrendszer hatékonyságának mérése is elvégezhető.

Emellett szükség van olyan mérési rendszerek kidolgozására is, amely az oktatás, illetve annak egyes fázisainak hatékonyságát méri, tehát a diákok médiaműveltség szintjének fejlődéséről, az iskolai fejlesztés hatékonyságáról adnak számot. A monitoring rendszer biztosítja a hiányosságok feltárását, és az esetleges képzési, infrastrukturális fejlesztési igények felmérését.

A médiakörnyezet fejlesztése

A médiaműveltség fejlesztését célzó állami szerepvállalás ezen a területen a média- és információs környezethez való fizikai hozzáférés lehetőségének biztosítása, az ezt célzó szabályozási, intézményi, támogatási stratégia kialakítása. A fizikai hozzáférés feltételeinek kialakításán túl a médiaművelt társadalom feltételez egy olyan médiarendszert, amely biztosítja a kommunikációs jogok érvényesülését. Állami feladatként jelentkezik egy olyan szabályozási környezet kialakítása, amelynek célja a médiaműveltség fejlesztését biztosító médiakínálat megteremtése. Kulcselem ezen a területen a közmédia és más iparági szereplők szerepvállalásának pontos definiálása, a szerepvállalás ösztönzése.

A koordinációt biztosító intézményrendszer

A médiaműveltség fejlesztését célzó intézményi környezet kialakítása során kiemelt feladat a különböző területek és szereplők feladatainak pontos meghatározása, a feladatok összehangolása, illetve a területek közötti koordináció intézményi feltételeinek biztosítása.

Az intézményi keretet a létező szervezeti struktúra figyelembevételével kell kialakítani. A meglévő állami intézményi háttérből kiindulva a fejlesztés érinti a közoktatás, a felnőttképzés, a médiafelügyelet, a gyermekvédelmi intézményeket, a kulturális intézményrendszert, illetve a civil és a tudományos szférához kapcsolódó állami intézményrendszert.

Mivel az intézményi környezet kialakításának egyik legfontosabb eleme a területek közötti együttműködés biztosítása, az intézményrendszer kialakítása során meg kell teremteni az összehangolt cselekvés intézményes feltételeit. Szükség van egy olyan szervezetre létrehozására, amely kizárólagos szerepet kap a feladat koordinálására, egy személyben megjeleníti az állami intézményrendszeren belül a médiaműveltség fejlesztésének ügyét, és lehetőséget kap arra, hogy a különböző szakterületeken a többi állami szereplő tevékenységét alakíthassa és összehangolja. Egy ilyen „csúcsszervezet” nemcsak koordinációs, feladat kijelölő szerepet tölthet be, hanem a médiaműveltség fejlesztését célzó saját feladatokat is ellát.

Finanszírozás, forrásallokáció

Állami szerepvállalást igényel a médiaműveltség fejlesztéséhez szükséges források mértékének és felhasználásának meghatározása, és e források biztosítása. A forrásallokáció és a finanszírozási háttér kialakításhoz számos szempontot kínálnak a feldolgozott policy dokumentumok. Szempontként jelenik meg a stabil, átlátható, hosszabb távon megfelelő finanszírozási keretet biztosító rendszer kialakítása.

A médiaműveltség fejlesztését célzó médiajogi eszközrendszer

Az állami szerepvállalás területei között részletesen vizsgáltam a lehetséges médiaszabályozási eszközöket. A médiaműveltség fejlesztése a médiaszabályozás több területét is érintheti, ilyen a médiapluralizmus, a gyermekvédelem, és a felügyeleti rendszer kérdése. A körvonalazódó célkitűzések, és beavatkozási területek túlmutatnak a hagyományos elektronikus médiumok szabályozási keretén, a teljes média világgal összefüggésben fogalmazzák meg célokat, definiálnak állami szerepvállalást.

A közszolgálati média a médiaműveltség fejlesztésének egyik kulcsszereplője, ezért a közmédia feladatait rögzítő jogi dokumentumban pontos, részletes megbízást kell adni a médiaműveltség fejlesztésére. A szerepvállalást a teljes lakosság médiaműveltségének fejlesztéseként, és platformsemleges megközelítésben érdemes definiálni. A közmédia feladataként három nagy terület rögzítése indokolt: a médiaműveltség fejlesztését célzó

tartalmak gyártása, a biztonságos, minőségi tartalomkínálat a gyerekek, és a fiatalok számára mind a hagyományos, mind az újmédia területén, illetve a közmédia szerepvállalása az oktatási rendszerben. A szabályozási keret részeként a meglévő felügyeleti rendszert ki kell egészíteni olyan szabályokkal, amelyek biztosítják a megbízás teljesítésének értékelését, a tevékenység feletti megfelelő társadalmi kontrollt.

A közmédia intézményei mellett más médiapiaci szereplők aktív szerepvállalásának ösztönzése is megjelenik a szabályozási célok között. Nem pusztán a hagyományos médiumoknak lehet szerepe ezen a területen, hanem a médiapiaci ökoszisztéma többi szereplőjének is: a tartalomterjesztő, az internet hozzáférést biztosító, vagy az információáramlásban egyre komolyabb szerepet betöltő forgalomirányító szolgáltatásoknak egyaránt. A feladat egy olyan társszabályozási rend kiépítése, amelyben a média és infokommunikációs piac szereplői az állami intézményrendszer szereplőivel közösen alakítják ki a szerepvállalás rendszerét. A társszabályozás alapja a piaci szereplők ösztönző rendszere, amely a társszabályozásban való részvételhez anyagi előnyöket kapcsol. A társszabályozás keretében kell biztosítani a médiaműveltség fejlesztését célzó szakmai-etikai irányelvek kidolgozását, a médiaműveltség fejlesztését segítő tartalom előállítását, és az iparági szereplők oktatási intézményrendszerrel való együttműködését. Az állam oldalán a társszabályozási rend működtetését a médiaműveltség fejlesztését koordináló állami szervhez kell kapcsolni.

Az elmúlt időszak médiaműveltség fejlesztése területén tapasztalt kudarcok egyértelműsítik, hogy a feladat keresztmetszet jellege, komplexitása, a mögötte megjelenő paradigmaváltás jelentősége miatt az állami szerepvállalás nem képzelhető el az eddigi szervezeti rendben. Új intézményi megoldásként egy olyan koordináló, központi szerv felállítása szükséges, amely a médiafelügyelet és az oktatási ágazat között helyezkedik el, és egyikhez sem kötődik szorosabban, ugyanakkor mindkét terület irányába erős hatáskörrel rendelkezik.

Az új intézmény feladatkörének meghatározása során kiindulópontként szolgálhat a médiahatóságok médiaműveltséghez kapcsolódó eddigi tevékenysége, illetve az oktatási rendszerben kifejezetten a médiaműveltség fejlesztéséhez kapcsolódó feladatok, tevékenységek köre. A szervezet tükrözi a terület ágazatokon átívelő jellegét. Erős garanciális eszközök biztosítják az intézmény sajátos közjogi helyzetét, a direkt kormányzati befolyás kizárását. A szervezet legfontosabb feladatai között megjeleníti a médiaműveltség fejlesztését az állami intézményrendszerben, platformot kínál az érdekelt szereplők közötti együttműködéshez, kutatási tevékenységet végez, és aktívan részt vesz a közoktatási rendszerben megjelenő médiaműveltség-fejlesztés tartalmának kialakításában.

A dolgozat témaköréhez kapcsolódó publikációk:

1. Literacy és felhasználói tudatosság
INFOKOMMUNIKÁCIÓ ÉS JOG 13:(65) pp. 17-22. (2016)
2. Útelágazások és döntések a digitális rengetegben
In: Gabos Erika (szerk.)
A média hatása a gyermekekre és fiatalokra VIII. Konferencia KOBAK sorozat, Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, 2016
3. Nagy Krisztina, Polyák Gábor
A médiatörvények kontextusa, rendelkezései és gyakorlata
JURA 20:(2) pp. 127-150. (2014)
4. Polyák Gábor, Nagy Krisztina, Urbán Ágnes
Újragondolt nyilvánosság - médiaszabályozási koncepció
In: Polyák Gábor, Uszkiewicz Erik (szerk.)
Foglyul ejtett média: Médiapolitikai írások. 339 p.
Budapest: Mérték Médiaelemző Műhely, 2014. pp. 216-305.
5. Nagy Krisztina, Lehóczki Zsófia
A médiatartalomra vonatkozó előírások a Médiatanács gyakorlatában 2011-2013
In: Polyák Gábor, Uszkiewicz Erik (szerk.)
Foglyul ejtett média: Médiapolitikai írások. 339 p.
Budapest: Mérték Médiaelemző Műhely, 2014. pp. 105-147.
6. Médiaoktatás az általános iskola alsó tagozatában – egy médiapedagógiai project tapasztalatai
In: Gabos Erika (szerk.)
A média hatása a gyermekekre és fiatalokra VI. Konferencia KOBAK sorozat, Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, 2012
7. Médiahatóság és függetlenség 1-2
INFOKOMMUNIKÁCIÓ ÉS JOG VII:(41) pp. 192-195. (2010)
VIII:(42) pp. 8-12. (2011)
8. Tévébőlcsi, avagy médiafogyasztás három év alatt
In: Gabos Erika (szerk.)
A média hatása a gyermekekre és fiatalokra V. Konferencia KOBAK sorozat 2010., Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, 2010
9. Szabályozott önszabályozás.: A gyerekek védelmének médiajogi szabályozása Németországban.
In: Gabos Erika (szerk.)
A média hatása a gyermekekre és fiatalokra IV.. Konferencia helye, ideje: Balatonalmádi, Magyarország, 2007.11.03-2007.11.06. Budapest: Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, 2008.
10. Nagy Krisztina, Polyák Gábor
Hungarian Constitutional Court: New Media Regulation partly under Constitutional Scrutiny: 19 December 2011, Ruling No 165/2011 (XII 20) AB
VIENNA JOURNAL ON INTERNATIONAL CONSTITUTIONAL LAW 7:(1) pp. 110-116. (2013)

11. "Valóság és fikció között" – Médiapedagógia az óvodában - Raabe kiadó Óvoda Vezetési Ismeretek 2007. szeptemberi szám

12. Nagy Krisztina, Timár János

Az alkotmányos rend, az emberi jogok és más alapértékek megjelenése a médiatörvényben
- Gondolatok és megjegyzések az állami szervek szerepéről.
INFOKOMMUNIKÁCIÓ ÉS JOG 3:(15) pp. 169-173. (2006)

A témában elhangzott önálló előadások

1. *Moving from a Fragmented State Role towards a Single Media Literacy Policy*

FSR C&M, CMPF and ENTraNCE Annual Scientific Seminar on the Economics, Law and Policy of Communications and Media 24 - 25 March 2017. Florence

2. *Regulatory Issues of Media Literacy*

AoIR Internet Rules! The 17th annual meeting of the Association of Internet Researchers 5-8 October 2016. Berlin

3. *Literacy és felhasználói tudatosság*

Infokommunikációs Szakmai Nap 2015. Szervezők: Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara (PTE ÁJK), az Informatikai és Kommunikációs Jogi Kutatóintézet (IKJK) és a Magyar Jogász Egylet Média és Reklámjogi Szakosztálya) 2015. október 16.